

Paweł E. Tomaszewski

Instytut Niskich Temperatur i Badań Strukturalnych PAN

P.Tomaszewski@int.pan.wroc.pl

Uwagi do komentarza prof. Michała Kokowskiego o badaniach życiorysu Jana Czochralskiego

Streszczenie

Prezentowane uwagi są kolejnym (trzecim) etapem polemiki na temat faktów z życia Jana Czochralskiego i różnic w sposobie ich przedstawiania przez amatora i profesjonalnego historyka. Źródłem kontrowersji jest obszerna biografia pt. *Powrót. Rzecz o Janie Czochralskim* (2012), edycja w języku angielskim: *Jan Czochralski restored* (2013).

Słowa kluczowe: *Jan Czochralski* • *biografia* • *amator vs. profesjonalista*

INFORMACJA O PUBLIKACJI		e-ISSN 2543-702X ISSN 2451-3202		 BRYLANTOWY MODEL OTWARTEGO DOSTĘPU
CYTOWANIE				
TOMASZEWSKI Paweł E. 2016: Uwagi do komentarza prof. Michała Kokowskiego o badaniach życiorysu Jana Czochralskiego. <i>Studia Historiae Scientiarum</i> 15, ss. 395–404. DOI: 10.4467/23921749SHS.16.018.6161 Dostęp online: http://pau.krakow.pl/SHS/shs-15-2016-18.pdf				
OTRZYMANO: 21.12.2015 ZAAKCEPTOWANO: 12.10.2016 OPUBLIKOWANO ONLINE: 24.11.2016	POLITYKA ARCHIWIZOWANIA Green SHERPA / RoMEO Colour	LICENCJA 		
WWW	http://pau.krakow.pl/Studia-Historiae-Scientiarum/ http://ejournals.eu/Studia-Historiae-Scientiarum			

Remarks on prof. Michał Kokowski's comment about the studies into the life of prof. Jan Czochralski

Abstract

This is a subsequent (third) part of the polemic on the facts from the life of Jan Czochralski and the difference in the presentation of these facts by amateur and professional historians. The main source of controversy is Jan Czochralski's voluminous biography entitled *Powrót. Rzecz o Janie Czochralskim* (2012), English edition: *Jan Czochralski restored* (2013).

Keywords: *Jan Czochralski* • *biography* • *amateur vs. professional historian*

1.

W ostatnich dwóch tomach *Prac Komisji Historii Nauki PAU* (2014/XIII; 2015/XIV) ukazały się dwa polemiczne teksty, w których prof. Michał Kokowski odniósł się do moich prac poświęconych Janowi Czochralskiemu¹. Obawiam się, że odpowiadając na pierwszy z nich nie zostałem dobrze zrozumiany. Może to być też wynikiem oczywistego konfliktu między amatorem a profesjonalistą. Nie chcąc przedłużać dyskusji, pozwolę sobie przekazać kilka dodatkowych uwag.

2.

Moja książka *Powrót. Rzecz o Janie Czochralskim*² nie jest naukową pracą historyczną, choć została rzetelnie przeze mnie przygotowana. Z założenia powstała jako książka *popularna* przeznaczona dla szerokiego kręgu czytelników. Dlatego też został opuszczony cały aparat analizy naukowej (cytaty, odnośniki do konkretnych dokumentów czy publikacji). Podkreślam – opuszczony, ale nie pominięty przy opracowywaniu książki! Na konkretne stwierdzenia mam wszelkie wówczas dostępne uzasadnienia, a ich analiza została wykonana w najlepszej wierze. Nie ma tu konfabulacji. Książka (której ponad tysiąc egzemplarzy znalazło

¹ Kokowski [2014](#), [2015](#); Tomaszewski [2015](#).

² Tomaszewski 2012.

odbiorców w wielu krajach!) miała być po prostu „do czytania”, a głównym celem jej wydania było uświadomienie Polakom znaczenia Jana Czochralskiego i jego działalności na świecie. Decyzję o opuszczeniu komentarzy podjąłem także z powodów praktycznych. Książka „naukowa” miałaby dwukrotnie większą objętość. Nie dostrzegalem wówczas szansy na wydanie tak obszernej pracy.

3.

Nie jestem zawodowym historykiem, nie znam więc warsztatu historyka. Dlatego łatwiej mi było opuścić tzw. aparat naukowy (choć tylko w ostatecznej wersji książki). Oczywiście, można przygotować szczegółowe analizy poszczególnych stwierdzeń, bo są do nich podstawy. Tylko kto to przeczyta? Nie stać mnie na pisanie „do szuflady”. Prof. Kokowski twierdzi, że nie stosowałem aparatu krytycznego i widzi w tym „zasadniczy problem” moich „dotychczasowych publikacji”³. Nie wydaje mi się (mogę się mylić jako amator), że *stosowanie* aparatu krytycznego polega wyłącznie na podaniu odsyłaczy literaturowych. Jako fizyk uważam, że ważniejsza jest właściwa *analiza*, którą jednak prowadziłem. Zdaję sobie sprawę, że dla czytelnika może to być niezauważalne. Zapewniam, że nie ma więc „zasadniczego problemu”. Pojawia się on tylko w ocenie profesjonalnego historyka, który traktuje pracę popularną (moją książkę) jako fachowe opracowanie historyczne. I w tym miejscu robi poważny błąd! Zresztą stwierdzenie Pana Profesora o stosowaniu przeze mnie „nietypowej konwencji pisarskiej”⁴ jest dosyć zaskakujące. Dlaczego „nietypowa”? Przypominam, że moja książka *nie* jest pracą historyczną! I nie wybrałem tej „konwencji” ze złośliwości, by „utrudnić sprawdzenie głoszonych przeze mnie tez”. Każdy może skorzystać z bogatego archiwum lub sam takie stworzyć! Cieszę się jednak, że w swoim drugim polemicznym tekście prof. Kokowski zauważył, iż potrafię jednak „jawnie nawiązywać do źródeł i podejmować ich krytykę”⁵. Potrafię to robić, bo inaczej nie powstałaby moja książka, w której musiałem rzetelnie analizować dostępne źródła! Na marginesie warto zauważyć, że Pan Profesor sam

³ Kokowski 2015, s. 286.

⁴ Kokowski 2015, s. 286, szósty akapit.

⁵ Kokowski 2015, s. 286, akapit drugi.

„wpadł w pułapkę”, nie odwołując się do źródeł. Otóż, w rozdziale 2. w akapicie „Ad 2.” napisał, że „Czochralski kilkakrotnie potwierdzał ten fakt⁶”. Ciekaw jestem, gdzie prof. Kokowski znalazł wypowiedzi o studiach Czochralskiego? Kwestia *braku* wyższego wykształcenia była mocno podkreślana przez Czochralskiego przy okazji jego zatrudnienia na Politechnice Warszawskiej. Polecam jeszcze raz przeczytanie odpowiedniego rozdziału mojej książki⁷.

4.

Problem źródeł nie jest taki prosty, jak się wydaje prof. Kokowskiemu. Moje archiwum zawiera około 3 mb dokumentów, relacji, itp. Poznałem prawie wszystkie osoby, które pisały o Janie Czochralskim przez minione 30 lat⁸. Dla większości jedynym źródłem były moje opracowania lub nieliczne notki w encyklopediach (część artykułów podsyłano mi do sprawdzenia przed ich wydrukowaniem!). Niektórzy puszczały wodze fantazji – kiedyś nawet myślałem o napisaniu słownika błędów popełnionych przez autorów! Trudno wszystko prostować. I tak to do obiegu trafiają niedorzeczności. Czy należy takie „prace” cytować? Toż to najczęściej są luźne dywagacje nierzetelnych dziennikarzy. Moim zdaniem – nie wolno. Historyk zawodowy może nie rozróżniać tych kategorii „źródeł” i traktować je równoprawnie. To jego sprawa. Choć zdawałoby się, że powinien najpierw ocenić wartość źródeł i poddać je selekcji. Zdaję sobie sprawę, że najczęściej może tego nie potrafić lub po prostu nie będzie mógł tego zrobić z powodu braku dostępu do pełnego archiwum.

5.

Trzy sprawy konkretne. Wiem, że red. Bratkowski⁹ *nie* prowadził żadnych badań. Jego stwierdzenia dotyczące okoliczności ewakuacji Czochralskiego do Polski bazują *wyłącznie* na wiedzy wyniesionej z własnego domu¹⁰. I nie zmieniają tego dywagacje internautów czy innych „gryzipiórków”.

⁶ Kokowski 2015, s. 284.

⁷ Tomaszewski 2012, ss. 28–29, 84–85.

⁸ Tomaszewski 2012 – spis publikacji o Czochralskim w rozdz. Bibliografia (ss. 281–300) i wykaz źródeł osobowych i instytucjonalnych na ss. 303–308.

⁹ Bratkowski 2004, 2011.

¹⁰ Tomaszewski 2012, ss. 126–127.

6.

Dziękuję za ostatnią uwagę o badaniach dr Katrin Steffen. Jesteśmy w stałym kontakcie od kilkunastu lat. Wymieniamy się uzyskanymi dokumentami i informacjami. Należy jednak zauważyć, że zainteresowania pani Steffen są inne niż moje. Ja staram się badać fakty z życia Czochralskiego, poszukiwać ich, natomiast dr Steffen interesuje się bardziej socjologią, oddziaływaniem Czochralskiego na jego otoczenie czy na przemiany społeczne. Trudno to nazwać „badaniem źródłowym nad postacią”, przynajmniej w moim rozumieniu tego zwrotu. Nie zmienia to mojej pozytywnej oceny jej prac¹¹.

Inne osoby, które coś nowego (w sensie nowych faktów) wniosły do naszej wiedzy o Janie Czochralskim, to prof. Jürgen Evers¹², dr Paweł Prusak¹³, mgr Tomasz Hałas¹⁴ (ci dwaj ostatni wykorzystali cenne źródła rodzinne Czochralskich) oraz prof. Mirosław Nader¹⁵ i mgr Mariusz Olczak¹⁶ – odkrywcy dokumentów AK. Nie można zapominać o pionierach badań – prof. Kazimierzu Gierdziejewskim¹⁷, prof. Józefie Żmiji¹⁸, dyr. Edwardzie Domańskim¹⁹ czy prof. Jerzym Piaskowskim²⁰. I to na ich pracach powinna się opierać rzeczowa analiza osoby i dokonania Jana Czochralskiego; reszta to tylko prace odtwórcze. Niestety, żadna z wymienionych osób nie prowadzi dalszych badań. Kto więc ma podjąć trud opracowania *pełnej historycznej* biografii Czochralskiego? To pytanie nadal pozostaje aktualne.

¹¹ Steffen 2006a, 2006b, 2008, 2009.

¹² Evers, Klüfers, Staudigl, Stallhofer 2003; Evers, von Möllendorff, Marsch 2004; Evers, Möckl 2015.

¹³ Prusak 2013.

¹⁴ Hałas 2005a/2008a; 2008b.

¹⁵ Nader 2011, 2013.

¹⁶ Olczak 2014–2015; Laszczka i in. 2014; Annusewicz 2011.

¹⁷ Gierdziejewski 1957.

¹⁸ Żmija 1981, 1987, 1989. [Co do odmiany nazwiska „Żmija”, to przyjęta została odmiana, której zwolennikiem jest prof. Jan Miodek – zob. „Prof. Jan Miodek o Czaji i Czai – XXVIII” (<http://www.raciborz.com.pl/art14220.html>; warto odsłuchać nagranie dźwiękowe, jest bowiem obszerniejsze niż plik tekstowy) – dop. redaktora naczelnego.]

¹⁹ Domański 1984, 1986, 1990.

²⁰ Piaskowski 1986, 1992a, 1992b, 2001.

7.

Do rozdziału 2. „Ad 4.”²¹ warto tylko dodać, że animatorem powrotu Czochrańskiego do Polski był prof. Henryk Mierzejewski, co potwierdza w sposób wystarczający artykuł Adama Szczepanika (1936). Tekst, który zdobyłem 16 czerwca 2016 r. potwierdza konieczność dalszego poszukiwania źródeł. Mogą one bowiem mieć istotne znaczenie dla naszych studiów.

8.

W 3. rozdziale repliki prof. Kokowski²² niejako sugeruje, że jestem autorem „fikcji literackiej w biografii Czochrańskiego”. Mam żal o taką ocenę. Może ona być ostrzeżeniem skierowanym do innych badaczy i popularyzatorów. Pan Profesor nie zna mojego archiwum, nie zna powodów takich, a nie innych sformułowań zawartych w książce. Zapewniam, że nie ma tam fikcji literackiej! Jedynie we wstępie do książki pofolgowałem wyobraźni, opisując scenę odkrycia metody.

9.

Dziękuję Profesorowi Kokowskiemu za miłe słowa zawarte w 4. części jego repliki²³.

Bibliografia

ANNUSEWICZ Jan

2011: *AAN pomaga zrehabilitować naukowca*. Archiwum Akt Nowych. Publikacja dostępna online: http://www.aan.gov.pl/old/index_pl.php?action=18 (dostęp: 29.09.2016).

BRATKOWSKI Stefan

2004: Czochrański. *Kontrateksty* 18 maja 2004 r. Publikacja dostępna online: <https://web.archive.org/web/20040617045806/http://naszapolonia.com/Home2/18czochrański.htm> (dostęp: 29.09.2016).

2011: Czy znamy jakiś mit Czochrańskiego. *Studio Opinii* 13 marca 2011.

²¹ Kokowski 2015, s. 285.

²² *Ibidem*.

²³ Kokowski 2015, s. 286.

DOMAŃSKI Edward

- 1984: *Dokumenty Senackiej Komisji ds. Historii i Tradycji Politechniki Warszawskiej*. Warszawa 1984, maszynopis: 45+58 stron (cz. II – 1994) [stenogram z dyskusji i materiały źródłowe]. Zapis magnetofonowy dyskusji w dniu 26 III 1984 r. dostępny jest w Narodowym Archiwum Cyfrowym w Warszawie, sygn. 33-T-7118; opis zapisu jest dostępny online: <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/46116:1/>; <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/46117:1/>; <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/46118:1/> (dostęp: 30.09.2016).
- 1986: Jan Czochralski (1885–1953). [W:] *Sylwetki profesorów Politechniki Warszawskiej* nr 40, Pracownia Historyczna BGPW. Warszawa: Politechnika Warszawska. Publikacja dostępna online: <http://bcpw.bg.pw.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=827> (dostęp: 30.09.2016).
- 1990: *Prof. J. Czochralski – dramat obywatela dwóch narodów*. Sesja Popularno-Naukowa z okazji 105. rocznicy urodzin prof. J. Czochralskiego, Kcynia, 3 czerwca 1990 r. [referat].

EVERS Jürgen, KLÜFERS Peter, STAUDIGL Rudolf, STALLHOFER Peter

- 2003: Czochralski's schöpferischer Fehlgriff: ein Meilenstein auf dem Weg in die Gigabit-Ära. *Angewandte Chemie* 115 (46), ss. 5862–5877. Publikacja dostępna online: http://www.cup.uni-muenchen.de/ac/kluefers/homepage/publ_pdf/czochralski_deutsch.pdf (dostęp: 30.09.2016).
Wersja angielska: Czochralski's creative mistake: a milestone on the way to the gigabit era. *Angewandte Chemie International Edition* 42 (46), ss. 5684–5698. DOI: 10.1002/anie.200300578.

EVERS Jürgen, von MÖLLENDORFF Ulrich, MARSCH Ulrich

- 2004: Wichard von Moellendorf (1881–1937) – Materialprüfer, Metallforscher, Wirtschaftspolitiker. *Technikgeschichte* 71 (2), ss. 139–157.

EVERS Jürgen, MÖCKL Leonhard

- 2015: Wichard von Moellendorff. Mit logischer Schärfe und systematischer Unbeugsamkeit. *Chemie in Unserer Zeit* 49, ss. 2–13. DOI: 10.1002/ciuz.201500655.

GIERDZIEJEWSKI Kazimierz

- 1957: Korespondencja z różnymi osobami znającymi Jana Czochralskiego. Archiwum prywatne Pawła E. Tomaszewskiego.

HAŁAS Tomasz

- 2005/2008a: *Jan Czochralski (1885–1953) – wielki uczyony i patriota?* Praca magisterska: Wydział Nauk Historycznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

Paweł E. Tomaszewski

Uwagi do komentarza prof. Michała Kokowskiego...

Opiekun: prof. Ryszard Kozłowski; 149 stron, Toruń 2005. Wydane drukiem: Kcynia: Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury im. Klary Prillowej, 2008, 128 stron.

2008b: *Jan Czochrański w rodzinnych przekazach*. Sesja Naukowa poświęcona życiu i osiągnięciom profesora Jana Czochrańskiego (w 55. rocznicę śmierci). Kcynia, 22 kwietnia 2008 r. [referat].

KOKOWSKI Michał

2014: Komentarz do artykułu dr. Pawła Tomaszewskiego. *Prace Komisji Historii Nauk PAU XIII*, ss. 131–140. Publikacja dostępna online: <http://pau.krakow.pl/PKHN-PAU/pkhn-pau-XIII-2014-8.pdf> (dostęp: 30.09.2016).

2015: Uwagi do komentarza dr. Pawła E. Tomaszewskiego na temat badań życiorysu Jana Czochrańskiego (replika). *Prace Komisji Historii Nauki PAU XIV*, ss. 283–288. Publikacja dostępna online: <http://pau.krakow.pl/PKHN-PAU/pkhn-pau-XIV-2015-12.pdf> (dostęp: 30.09.2016).

LASZCZKA Anna, BILSKA Weronika, LORENC Michał,

STEFAŃSKI Aleksander, ZIOŁA Daniel

2014: „Powrót chemika”. Film dokumentalny. Scenariusz i reżyseria: Anna Laszczka. Zdjęcia: Weronika Bilaska. Muzyka: Michał Lorenc. Montaż: Aleksander Stefański, Daniel Ziola. Studio Mediabrigade.

NADER Mirosław

2011: *Prof. Jan Czochrański, doktor honoris causa Politechniki Warszawskiej* – posiedzenie Senatu Politechniki Warszawskiej, 29 VI 2011 r. [prezentacja].

2013: Pajązkowska Anna, Talik Ewa, Nader Mirosław – *Jan Czochrański prekursor współczesnej elektroniki*. Warszawa: Muzeum Politechniki Warszawskiej. ISBN 978-83-7814-180-8.

OLCZAK Mariusz

2014–2015: Profesor Jan Czochrański w dokumentach archiwalnych. *Biuletyn Roku Czochrańskiego* 51/2014, 1, 2, 3/2015.

PRUSAK Paweł

2013: *Przywrócony pamięci. Profesorowi Janowi Czochrańskiemu w 60. rocznicę śmierci*. Kcynia – Bydgoszcz: Wydawnictwo Pejzaż. ISBN 978-83-61641-61-2.

PIASKOWSKI Jerzy

1986: H[anna] i Jerzy Piaskowscy. [W:] *Słownik polskich pionierów techniki* (red. B. Orłowski). Katowice: Wydawnictwo „Śląsk”, ss. 48–49.

1992a: Osiągnięcia polskich metalurgów w okresie międzywojennym. [W:] *Inżynierowie polscy w XIX i XX wieku* t. I. Warszawa: Polskie Towarzystwo

- Historii Techniki, ss. 105–160 [o szkole metaloznawczej prof. J. Czo-
chralskiego: ss.140–147].
- 1992b: Dzieje metalurgii w Polsce w latach 1919-1951. [W:] *Historia Nauki
Polskiej* V. Wrocław: Ossolineum. ISBN 83-04-03770-X
- 2001: Czochralski Jan (1885–1953). [W:] Józef Pilatowicz (red.), *Inżynierowie
polscy w XIX i XX wieku. 100 najwybitniejszych polskich twórców techniki*, tom
VII, ss. 52–55. Warszawa: Polskie Towarzystwo Historii Techniki (285
stron). ISBN 83-87992151.

STEFFEN Katrin

- 2006a: Der Pionier der Halbleiterforschung Jan Czochralski (1885–1953) im
Spannungsfeld von Transnationaler Wissenskommunikation und polni-
scher Wissenschaft [Pionier badań półprzewodników Jan Czochralski
a problem komunikacji między nauką międzynarodową i polską].
Zentrum für Höhere Studien (Centre for Advanced Studies), Lipsk,
Niemcy, 15 maja 2006 r.; Niemiecki Instytut Historyczny, Warszawa, 21
czerwca 2006 r. [referat].
- 2006b: Transnationale Wissenskommunikation oder polnische Wissenschaft?
Naturwissenschaft und Technik in Warschau im ausgehenden 19. und
20. Jahrhundert [Międzynarodowa komunikacja naukowa czy nauka
polska? Nauki ścisłe i technika w Warszawie na koniec XIX w. i na
początku XX w.]. Uniwersytet we Freiburgu n. Breisgau (Freiburg
Bryzgowijski), Niemcy, 18 lipca 2006 r. [wykład].
- 2008: Wissenschaftler in Bewegung: Der Materialforscher Jan Czochralski
zwischen den Weltkriegen [Uczony w ruchu: materiałoznawca Jan
Czochralski pomiędzy wojnami światowymi]. *Journal of Modern European
History* 6 (2), ss. 237–261 (2008). DOI: 10.17104/1611-8944_2008_2_237.

STEFFEN Katrin, KOHLRAUSCH Martin

- 2009: The limits and merits of internationalism. Experts, the state and the
international community in Poland in the first half of the twentieth
century. EUI Working Paper RSCAS 2009/41 [European University
Institute, Florence Robert Schuman Centre For Advanced Studies].
Publikacja dostępna online: http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/12235/RSCAS%202009_41.pdf;jsessionid=DB476953361A85D50AFA08E94A254B1A?sequence=1 (dostęp: 30.09.2016); także:
European Review of History 16 (5), ss. 715–737.

SZCZEPANIK Adam

- 1936: Profesor politechniki Jan Czochralski stał się ofiarą publicznego atako-
wania go przez drugiego profesora. *Depesza* nr 26, 15 czerwca 1936 r.,
s. 2.

Paweł E. Tomaszewski

Uwagi do komentarza prof. Michała Kokowskiego...

TOMASZEWSKI Paweł E.

- 2012: *Powrót. Rzecz o Janie Czochrańskim*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT. ISBN 978-83-906218-6-9, 978-83-7432-817-3.
- 2013: *Jan Czochrański Restored*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT. ISBN 978-83-7432-945-3.
- 2014: Jan Czochrański – historia człowieka niezwykłego. *Prace Komisji Historii Nauki PAU XIII*, ss. 57–72. Publikacja dostępna online: <http://pau.krakow.pl/PKHN-PAU/pkhn-pau-XIII-2014-4.pdf> (dostęp: 30.09.2016).
- 2015: Uwagi do komentarza prof. Michała Kokowskiego o badaniach życiorysu Jana Czochrańskiego. *Prace Komisji Historii Nauki PAU XIV*, ss. 275–281. Publikacja dostępna online: <http://pau.krakow.pl/PKHN-PAU/pkhn-pau-XIV-2015-11.pdf> (dostęp: 30.09.2016).

ŻMIJA Józef

- 1981: Technologia otrzymywania monokryształów. Radom: WSI. (Rozdział o Czochrańskim i jego metodzie: ss. 91–99).
- 1987: Prof. Jan Czochrański i jego wkład do nauki. [W:] *Materiały z konferencji naukowej „Jurata ‘85”*. Warszawa: WAT, ss. 8–23.
- 1989: Professor dr Jan Czochrański and his contribution to science. *Zeszyty Naukowe Politechniki Łódzkiej 238, Fizyka 10*, ss. 8–28.